

VYPRAVĚČ PO VYHNÁNÍ Z RÁJE

Olga Tokarczuková: Vnímavý vypravěč

Z polštiny přeložil Petr Vidlák
Host, Brno 2022, 277 s.

Vlastimil Čech

Kniha přednášek a esejů nositelky Nobelovy ceny za literaturu (2018) přináší především autorčin pohled na literární tvorbu, její inspiraci a smysl. Vedle toho se věnuje i tématům neliterárním (globalizace, internet a jeho manipulace, vztah člověka ke zvířatům).

Olga Tokarczuková (1962) je vystudovaná psycholožka. Pracovala jako psychoterapeutka, má zkušenosti s výukou tvůrčího psaní. Českým čtenářům je znám například román *Běguni* (2008) nebo *Knihy Jakubovy* (2016), jež zachycují životní příběh židovského mystika Jakuba Franka, který se prohlásil za mesiáše a spolu se svými stoupenci se nechal

pokřtít. Knihu přeložil, stejně jako *Běguny* (ty spolu s Pavlem Pečem) a *Knihy Jakubovy*, Pavel Vidlák.

Autorka interpretuje vyhnání Adama a Evy z ráje jako moment, kdy člověk pochopil vlastní jedinečnost. Z toho vychází jedno z jejích velkých témat – kontrast individuálního a kolektivního jazyka. Kultura podle ní představuje proces vyvažování soukromých a kolektivních jazyků. Varovně působí její slova, že „není strašnější nemocí, než když člověk ztratí svůj individuální jazyk a kolektivní jazyk úplně nahradí ten soukromý“ (s. 92).

Velmi zajímavé pnutí nastává v postojích Olgy Tokarczukové mezi levicovým progresivismem a opakovaným přiznáním potřeby mytického, archetypálního výkladu lidské zkušenosti. V duchu toho prvního přístupu pohrdá hierarchickým státem na národním principu (dokonce ho považuje za anachronický), chtěla by odstranit pojem národní literatury. Očekává posun monoteistických náboženství k polyteismu. S jistým despektem mluví o svých oponentech jako o konzervativcích a tradicionalistech. Nekriticky vnímá fenomén migrace. A skoro až zamrazí z myšlenky, že mnoho příběhů vyžaduje přepsání v nových intelektuálních souvislostech, vycházejících z aktuálních vědeckých teorií.

Rozhodně trefné jsou pak autorčiny postřehy o současném školství a přístupu ke vzdělanosti a poznávání. Všimá si, že jsme si přestali vážit obecných znalostí a ztratili schopnost vnímat celek – vzdělaní lidé se uzavírají do svých bublin, a tak ztrácejí přístup ke zkušenostem druhých. Už moc nepotkáváme učence erudované ve více oborech. Vysokoškolští pedagogové tvůrčí činnost mnohdy upozadili v permanentním souboji o granty (Tokarczuková v tomto kontextu mluví o „proletarizaci“ vědy). Všimá si, že i na univerzitách – nejen v politice a médiích – probíhá pokus o vnučování kolektivního jazyka, intelektuální móda, která ale bohužel vede i k vylučování těch, kteří jsou názorově na „nepatričném“ straně. Autorka zdůrazňuje nutnost kultivace čtenářova citu pro obrazné vnímání. Vadí jí sklon k doslovnosti, neschopnost pochopit metaforu, ztráta

citlivosti vůči ironii, netolerance dvojnáčnosti. Upozorňuje například na to, že víceúrovňově interpretace Starého zákona rozvíjel už judaismus.

Promyšlenou apologetiku literárního překladu nalezneme v projevu-eseji „Hermova práce aneb Jak překladatelé každý den zachraňují svět“. Zahrnuje i historickou perspektivu. Autorka oceňuje, že dědictví Řecka a Říma se nám v období, kdy Evropa tímto dědictvím pohrdala, zachovalo hlavně díky překladům do arabštiny (překladatelská akademie v Bagdádu). Po dobytí Pyrenejského poloostrova křesťany zase španělští duchovní překládali z arabštiny zprvu do katalánštiny, později do latiny. Tokarczuková dokládá bohatost arabské slovní zásoby, která byla převzata do evropských jazyků. Překlad však nemusí sloužit jen jako dočasné úložiště vědění a kultury – je také způsobem, jak aktualizovat zastaralý jazyk originálu. Třeba Montaignovy eseje si tak autorka mohla vychutnat právě díky zdařilému překladu do polštiny.

Jednou ze základních motivací, proč podle této spisovatelky potřebujeme literaturu, je vůle účastnit se zkušenosti, kterou bychom jinak nezískali. Čtení nás odvádí od sebe samých. Toto poznání je podle Tokarczukové podmíněno tím, že pro čtení, a tedy i pro poznávání a utváření paralelních světů zahoríme už během dospívání. Primárně totiž podle ní čteme primárně kvůli prožitku, ne pro pochopení. Jako další přínos literatury vidí rozvoj vcítění se do druhých lidí. To se totiž rozvíjí a kultivuje právě i schopností akceptovat různé výklady či různé hloubky porozumění textu.

Coby autorka střední generace a lektorka tvůrčího psaní přináší Olga Tokarczuková i kritické postřehy týkající se toho, jak vnímá mladou generaci tvůrců. Moc se jim prý nechce pracovat na sobě a na ocenění své tvorby si počkat. Ochotně přebírají oblíbené mainstreamové formy. Žánry chápou jako formy na cukroví, jejich předvídatelnost je považována za přednost a úspěch přináší banalita. Leckdy mají pocit, že stačí pouhý zápis vlastních prožitků a svědectví o místě,

kde pobývali, a automaticky je to literatura. Na druhé straně je možná překvapivé, že se Tokarczuková vůbec nevysmívá naivním postojům svých studentů – třeba když přiznají, že píšou, protože chtějí být slavní nebo protože nic jiného neumějí.

Její ložské přednášky jsou zasvěceny také tomu, jak chápe roli vypravěče. Zdůrazňuje důležitost přelévání mezi osobním a vševedoucím vypravěčem. Tokarczuková oceňuje nadhled. Jeho dosažení podle ní umožňuje tzv. panoptikální vypravěč – je to tlumočník, jenž dokáže vidět vše najednou, přitom někdy předstírá, že je postavou příběhu, predikuje další vývoj i přináší postřehy z minulosti.

Když autorka v jedné z ložských přednášek komentuje svůj přístup k historické látce, již zpracovávala v *Knihách Jakubových*, přiznává, že ji přitahuje vše, co nezapadá do kánonu, co je zkrátka originální. Popisuje přitom svoji metodu konjektury – tedy opravu pravděpodobných chyb oka a ucha očitého svědka.

Ve stěžejním eseji „Vnímavý vypravěč“ přináší Olga Tokarczuková poznání, že co není vyprávěno, přestává existovat. Velmi zajímavě hovoří o „retro“ literárních postupech v televizních seriálech. Jedná se například o princip *fabula interrupta*, který známe ze Šeherezádinych vypravování a jenž přináší omamnou látku neustálého oddalování katarze, či princip *deus ex machina*, když už jsou zápletky opravdu hodně propletené...

Internet prozaička kritizuje za to, že vrší události na úkor zobecnitelné zkušenosti; je to „stále více historika vypravovaná blbcem“ (s. 252) namísto archetypálních příběhů.

O to víc Tokarczuková volá po novodobém mýtu, který bude lidskou zkušenost spíše ukazovat jako hloubkovou strukturu významů a dokáže nás udržet u podstaty světa. Abychom znovu potkali fátum, jeden z prvotních objevů, který přinesl onen hnací motor lidského poznání, kdysi tradovaného vypravováním archetypálních příběhů. Aby se naše spiritualita nevytrácela ani nestávala stále povrchnější. V mýtu, naraci, a tedy literatuře vidí Olga Tokarczuková miltonovský ráj znovu nalezený. ■